

UOT: 81.23

KÖNÜL MƏMMƏDOVA*

ONOMASTİK FRAZEOLÖGİZMLƏR VƏ LİŇVOKULTUROLOGİYA

XÜLASƏ

Dil və mədəniyyətin qarşılıqlı əlaqəsi sabit birləşmələrdə təzahür edir. Linqvokulturologiya bu və ya digər xalqın koqnitiv düşüncəsini əks etdirir. Xalqın minilliklər boyu real həyat təcrübəsi zəminində formalaşmış dünyaya baxışının dildə inikasını öyrənir. Linqvokulturoloji amillər özünü frazeoloji birləşmələrdə reallaşdırır. Dil vahidləri içərisində onomastik frazeologizmlər yeganə dil strukturudur ki, mədəniyyətlə bu qədər əlaqəlidir. Məhz ona görə də hər iki müxtəlif sistemli dildə -Azərbaycan və ingilis dillərində onomastik frazeologizmlərin linqvokulturoloji təhlili çox böyük maraq doğurur.

Məqalənin yazılmasında müxtəlif elmi mənbələrdən istifadə olunub.

Açar sözlər: onomastika, frazeoloji vahid, linqvokulturologiya, xüsusi, ad.

Bu gün biz müasir qloballaşan dünyada yaşayırıq. Bu qloballaşan dünyada kommunikasiya, sivilizasiyaların, həm də mədəniyyətlərin qorunub hiŇz olunması fikri Azərbaycan cəmiyyətində hakim mövqeyə malikdir. Bu baxımdan dünyada kommunikativ proseslərin böyük hissesi mədəniyyətlərarası ünsiyyətlərə aiddir. Məhz buna görə də dil və mədəniyyət, mədəniyyətlərarası kommunikasiya, linqvokulturologiya məsələlərinə araşdırmaçıların marağı getdikcə artmaqdadır.

Dil və linqvokulturologiyanın qarşılıqlı əlaqəsindən bəhs etdikdə dil vahidləri içərisində ilk növbədə frazeologizmlər yada düşür.

Məlumdur ki, frazeoloji vahidlər xalqın ətraf aləmi qavrama xüsusiyyətlərini, ətrafda mövcud olan real aləmi əks etdirir. Əslində frazeoloji vahidin yaranmasında mövcud olan koqniya mexanizmləri xalqın tarixi, adət-ənənələri, yaşam tərzı, əhatə olunduğu coğrafi aləm və s. faktorlardır. Bütün bu sadaladıqlarımız xalqın təfəkkürünə təsir edir və bir növ təfəkkürün ifadə vasitəsi olaraq dildə öz əksini tapır. Bütün bu faktorlar linqvistik linqvokulturoloji təlimlərdə xüsusi araşdırma obyektini təşkil edir. Linqvokulturologiya yeni dövr dilçilik təlimlərindən sayılır. Dilin məhz mədəniyyət hadisəsi kimi öyrənilməsinə tələb edən bir sahədir. İdeya əsası XIX əsrdə V.fon Humboldt tərəfindən qoyulmuşdur. İlk dəfə V. fon Humboldt insan dili ilə xalq xarakteri arasında sıx əlaqə nəzəriyyəsi irəli sürmüşdür [Гумбольдт:1985, s.20]. V.Humboldtun fikirləri yazıldığı dövr

üçün yeni və xeyli irəli yanaşma tərzı idi. Alimin mülahizələri dilin mədəniyyətin özünəməxsus cəhətlərini əks etdirdiyi nəticəsinə gətirib çıxarır.

“İnsan dillərinin quruluş fərqlilikləri və onun insan nəslinin mənavi inkişafına təsiri” əsərində qoyulmuş olan linqvokulturologiya linqvistikada antropoloji paradıqmanın məhsulu kimi XX əsrin dördüncü rübündə formalaşmışdır” [Лучинина:2004,s.238]. Bir sözlə, linqvokulturologiya mədəniyyət və dilin qarşılıqlı əlaqə və qarşılıqlı təsirini öyrənir. “Linqvokulturologiya dilə aid və dildənkənar (mədəni) məzmunun vəhdət halında sistem metodlarla tədqiqinə və müasir prioritetlər, habelə normalar və ümumbəşəri mədəni göstərişlər sistemi aspektində araşdırılmasına istiqamətlənmişdir” [Боробьев :1997, s.36]. Linqvokulturologiya üçün dil, yalnız işarələr sistemindən ibarət olan struktur deyil. Linqvokulturologiya üçün dil fərdin və xalqın xasiyyət və özəlliklərini əks etdirən bir koqnitiv mexanzimdir. Konkret olaraq, linqvokulturologiyada dil “milli dil vasitəsilə formalaşmış dünyagörüşünü” tədqiq etməyi hədəf alır və burada “dil milli mentallığın xüsusi ifadə forması kimi çıxış edir” [Маслова :2001, s.56]. V.Z.Demyankov koqnitiv prosesləri “təbii məntiq” olaraq xarakterizə edir. Xalqın dili, o cümlədən frazeoloji sistemi onun ətraf aləmi və reallığı qavrayışına, koqnisiyasına görə formalaşmış kollektiv interpretasiya mexanizmlərinin təzahürüdür.

Linqvokulturologiya ən çox onomastik frazeologizmlərdə təcəssüm olunur. Çünki frazeoloji birləşmələr kimi onomastik vahidlər də bir-

* Azərbaycan Texniki Universiteti, xarici dil kafedrası

baş a xalqın mədəniyyəti ilə bağlıdır. Frazeoloji birləşmələr də xalqın və fərdin ətraf dünyaya baxışını əks etdirən dil vahidləridir. Maraqlıdır ki, linqvokulturologiya ilə əsasən frazeoloqlar məşğul olmuşlar. Bu ənənə indi də davam edir. Linqvokulturologiyanın predmeti xalqın mənəvi mədəniyyətinin onun dilində əks olunmasıdır. Konsept lüğət fondunun milli-mədəni hissəsidir, saysız-hesabsız dil vahidləri ilə ifadə oluna bilir.

Əlbəttə ki, bir-birindən uzaq coğrafi ərazilərdə yaşayan fərqli adət-ənənəyə, etnoqrafiyaya malik olan ingilis və Azərbaycan xalqlarının dilində işlənən onomastik frazeologizmlər arasında yaxınlıq müşayiət olunmamaqdadır. Çünki hər xalqın dilində özünəməxsus onomastik vahidlər işlənir. Lakin ümumi konsept demək olar ki, eynidir. Çünki elə konseptlər var ki, onlar bütün dünya xalqları üçün eynidir: pislik və yaxşılıq; xeyir və şər; dost və düşmən; müharibə və sülh; sevgi və nifrət, din, tanrı konseptləri bütün millətlər üçün eyni anlayış ifadə etdiyi üçün hər iki dildəki sabit ifadələrin semantikasi eynidir. Lakin bu sabit birləşmələrin tərkibindəki onomastik vahidlər müxtəlifdir. Deməli, ingilis və Azərbaycan dilləri arasındakı etnopisixoloji, linqvokulturoloji fərqlər olmasına baxmayaraq, onlarda semantik universallar da yox deyildir. Çünki, dünya xalqlarının hər birinin dilləri fərqli olsa, xalqların düşüncə tərzini və dünyabaxışı arasında müəyyən oxşarlıqlar da müşahidə etmək olur. Bu baxımdan ayrı-ayrı dillərdə frazeologizmlərin semantikasında müəyyən yaxınlığın olması təbii qəbul edilməlidir.

“Frazeoloji vahidlər dil sisteminin iki səviyyəsindən asılı və ikinci dərəcəli nominasiya vahidi kimi həm sistem-struktur, həm də antroposentrik baxımdan xüsusi diqqət tələb edir. Sistem statusu frazeoloji vahidi məhz struktur konfigurasiya kimi öyrənməyi tələb edir. Digər tərəfdən, frazeoloji vahidlər milli təfəkkürü qarşıq şəkildə əks edən mühüm işarələrdir” [Salayeva, 2013,s.3].

Linqvokulturologiyanın bir neçə istiqaməti göstərilmişdir: diaxronik linqvokulturologiya; müqayisəli linqvokulturologiya; qarşılaşdırılmalı linqvokulturologiya və s. Biz ingilis və Azərbaycan dillərindəki onomastik frazeologizmləri tədqiq edərkən əsasən qarşılaşdırılma üsulundan istifadə etməliyik. Çünki hər iki dil müxtəlif sistemlərə aiddir.

“Linqvokulturologiya mədəniyyətin dildə inikasını öyrənən və mədəniyyət hadisələrinin araşdırılmasında dil materialından istifadə edən bir sahə kimi, həm xalqın tarixi və dilin diaxroniyası, həm də müasir dövrlə bağlıdır. O, dil, etnik mentalitet və mədəniyyət arasındakı əlaqələrin üzə çıxarılmasına istiqamətlənmişdir” [Həbibli :2012, s.6]. Müəllif belə hesab edir ki, dilçiliyin bu yeni sahəsi dil və mədəniyyət əlaqələrinin yeni formalarının proqnozlaşdırılması üçün böyük potensiala malikdir və tədqiqat obyekti mədəni informasiyanın ötürücüsü kimi dilin və bu mədəniyyəti yaradan insanın qarşılıqlı əlaqəsidir. Mədəniyyətin fenomeni kimi dilə münasibət, onun bu mövqedən təsviri milli mentalitet əlamətlərinə, bu əlamətlərin onomastik leksikada, frazeologiyada, nitq etiketində, etik konseptlərdə inikasına diqqət tələb edir. Frazeoloji vahidləri tədqiq edən alimlər bu dil vahidlərini tematik cəhətdən araşdırarkən hətta qohum dillərdə də linqvokulturoloji fərqlərin olduğunu qeyd etmişlər. Qıpçaq qrupu türk dillərində “dəvə” komponentli frazeologizmlərin çoxluğundan bəhs edən Q. Mahmudova daha sonra yazır: “Oğuz qrupu türk dillərinin, o cümlədən Azərbaycan dilinin frazeoloji fondunda da dəvə ilə bağlı zoofrazeologizmlərə rast gəlinir. Lakin onlar qazax və qırğız dillərində olduğu kimi çox deyildir. Buna səbəb Azərbaycanın təbii şəraiti və burada dəvəyə o qədər də ehtiyacın olmamasıdır” [Mahmudova: 2009,s.157]. Gördüyümüz kimi, frazeoloji vahidlərin yaranması onu yaradan xalqın mədəniyyəti ilə birbaşa əlaqəlidir.

Dil və mədəniyyətin qovuşuğunda meydana gələn bu dilçilik sahəsinin predmeti həm dil, həm də mədəniyyətdir. Linqvokulturologiyada dil yalnız kommunikasiya və dərk etmə vasitəsi kimi yox, xalqın mədəniyyət kodu kimi öyrənilir. Bu elm sahəsinin vəzifəsi dilin mədəniyyətə, etnosla, xalq mentaliteti ilə bağlılığını öyrənməkdir. Linqvokulturologiyada dil və mədəniyyətin qarşılıqlı əlaqəsini yalnız sinxron deyil, eyni zamanda, diaxron planda öyrənmişdir. Müasir dillərdə mövcud olan mədəniyyətin izləri dilin mədəniyyətlə tarixən yaranmış əlaqəsinin göstəricisidir.

Hər bir xalqın yalnız özünəməxsus həyat tərzini, adət və ənənələri olduğu kimi, onların ifadə vasitələri də məhz həmin xalqın dilində öz əksini tapır. “...konkret ingilis adət və ənənələri

ilə bağlı olan söz və terminlər məhz britaniyalıların dilində işlənir və başa düşülür və bu səbəbdən də həmin söz və terminlər məhz Britaniyada danışılan ingilis dilinə məxsusdur. İngilis dilinin lüğət tərkibinin zənginləşdirilməsində ölkənin tarixi, coğrafi xüsusiyyətləri, ictimai quruluşu, adət və ənənələri, mədəniyyəti, təhsil və s. sahələrinin xüsusi rolu olmuşdur. Bu onunla əlaqədardır ki, adları çəkilən hər bir sahənin həmin ölkəyə məxsus xüsusiyyətləri vardır və bu xüsusiyyətləri əks etdirən ifadə vasitələri də məhz konkret bir dildə meydana çıxır. Bunu ingilisdilli ölkələrə də aid etmək mümkündür” [Məmmədli: 2018, s.67]. Müasir ingilis dilində elə onomastik frazeologizmlərə rast gəlirik ki, onlar birbaşa ingilis mədəniyyəti ilə bağlıdır. Məsələn, tərkibində astionimlər işlənmiş frazeologizmləri göstərə bilərik. Frazeoloji vahidlərin əsas komponenti şəhər yaşayış yerlərinin adlarıdır: Scarborough warning (Scarborough xəbərdarlığı (gecikmiş xəbərdarlıq, məhkəməsiz qırğın); Bronx cheer (Bronx alqışları - düşmən sözləri, yüksək səslər); to see Naples and die (Neapolu görmək və ölmək); Milwaukee goiter (dibsiz çəllək - pivə içmək qabiliyyəti haqqında); Oxford mixture (Oxford melanj - tünd boz); Chicago overcoat (tabut); California blanket (lazımsız, üzərində iş görmək, təmizlik işləri görmək üçün işlədilən lazımsız qəzetlər haqqında işlədilir); a Carthaginian peace (Kartagen Barışı - düşmənlə barışıq müqaviləsinin bağlanması) və s. Bu kimi onomastik frazeologizmlər sırf şəkildə ingilis mədəniyyəti ilə bağlıdır.

Hər bir frazeoloji birləşmədə ekstralinqvistik amillərin əhatə dairəsi olduqca genişdir. Fərdin dil mühitindən kənarında əldə etdiyi bütün biliklər, bacarıqlar, vərdislər, adət və ənənələr, məlumatlar və s. ekstralinqvistik amillərdir. Ekstralinqvistik amillər həmçinin sosial amillərdir. Dil daşıyıcılarının məskunlaşma, yaş diferensiasiyası, aid oldıqları cəmiyyətin sosial quruluşu, dil və mədəniyyət əlaqələri, müxtəlif dil əlaqələri dilin ekstralinqvistik amillərini formalaşdırır. Məsələn, Azərbaycan dilindəki sabit ifadələr içərisində “Dəmir qapı Dərbənd” birləşməsi vardır ki, bu ifadə sırf şəkildə Azərbaycan mədəniyyəti ilə bağlıdır. Qədim Azərbaycan şəhəri olan Dərbənd obrazlı şəkildə səciyələndirilmişdir. “Bəzən bu ifadə keçilməz yer, naməlum, sehri sirr və s. mənalarda da işlənir”

[Adilov:2019, s.150]. “Deyildi ki, kovxanın qıfılına heç bir başqa açar düşməzdi. Qıfılı bir dəmir qapı Dərbəndə dönəndə, ona heç bir açar düşməyəndə kim nə bilsin ki, içəridə nə var, nə yoxdur? (S. Rəhimov “Divan daşı”). Digər bir sabit ifadəyə nəzər salaq. Məsələn, tərkibində “ərəb” etnonimi işlənmiş “Dəvəzi ölmüş ərəb” frazeoloji birləşməsi sırf şəkildə linqvokulturoloji bir deyim sayıla bilər. Bu frazeoloji ifadə hər şeyə biganə, etinasız, bədbəxt, zavallı, bir növ həyatdan təcrid olunmuş adamlar haqqında kinayə ilə işlədilir. Avropalılara görə dəvə laqeyd, axmaq və qorxaq heyvandır. Bədəvi ərəblərə görə isə ən ağıllı, həssas heyvan sayılır. “Dəvə köçəri ərəb həyatı üçün ən universal heyvandır. Ərəbistan səhralarında yeganə nəqliyyat vasitəsidir. Onun əti, südü, yunu, dərisi məişət üçün ən zəruri şeylərdir” [Adilov: 2019, s.262]. Beləliklə, ərəbin bütün həyatı dəvə ilə bağlıdır və dəvənin ölməsi onun üçün ən böyük faciədir, fəlakətdir. Dəvəsi ölmüş ərəb ən bədbəxt adamdır. Əslində real anlamı olan bu ifadə bu gün məcazlaşaraq tərkibində etnonim ifadə edən onomastik frazeologizmə çevrilmişdir.

Bzim fikrimizcə, ekstralinqvistik amillər içərisinə onomastik vahidlər də aid edilməlidir. Çünki onomastik vahidlərin frazeoloji birləşmələrin tərkibində yer alması birbaşa fərd və cəmiyyət, fərd və coğrafi mühit arasında mövcud olan münasibətin əksidir.

“Ekstralinqvistik amillər intralinqvistik amillərlə qarşılıqlı təsir prosesində inkişaf edir. Nəticədə, dil vasitələrinə ekstralinqvistik amillər nüfuz edir” [Ağayeva: 2016, s.8].

Əslində frazeologiyanın öyrənilməsinə başlandığı vaxtdan, onların semantikasına dair izahlarda milli, mədəni amillərin qeyd olunması özünü göstərir. Çünki frazeoloji ifadələrin semantikasında, ekstralinqvistik amillərin izi aşkar görünür. Frazeologizmlərin, müxtəlif dillər üzrə müqayisəsini apardıqda dil vahidlərinin yaranmasında ekstralinqvistik amillərin mühüm rol oynamasını müşahidə edirik. Qloballaşan dünyamızda müxtəlif mədəniyyətlər arasındakı əlaqələr dil vahidlərində, xüsusilə frazeoloji vahidlərdə əks olunur. Məhz bu fakt frazeoloji birləşmələri aktual edir. Linqvokulturologiya özündə mədəniyyətin dilə təsirini əks etdirir. “Müxtəlif strukturlu dillərin frazeoloji birləşmələrinin qarşılıqlı müqayisəsi müxtəlif xalqların

təfəkküründə olan ümumi və səciyyəvi cəhətləri görməyə imkan verir. Bu isə gündən-günə inkişaf edən qloballaşmış şəraitdə çox aktualdır. Frazeologiyanın linqvokulturoloji aspektdə öyrənilməsi bizə bir tərəfdən frazeologizmlərin hər hansı konkret dil tərəfindən istifadə olunan səciyyəvi xüsusiyyətlərini, digər tərəfdən isə universal xarakterli sabit birləşmələri müəyyənləşdirməyə imkan verir. Linqvokulturoloji aspektdə dil yalnız kommunikasiya və təfəkkürün ifadə vasitəsi kimi deyil, eyni zamanda millətin mədəniyyətini əks etdirən hadisə kimi səciyyələnilir” [Sadıxova: 2015, s.20]. Bəzi frazeologizmlər hətta bir ölkənin deyil bir şəhərin xüsusiyyətini, mədəniyyətini, diaxronik ənənəsini əks etdirir. Bu kimi sabit deyimlərdən biri də dilimizdə yer alan “Qoçu Nəcəfqulu/Qoçu Nəcəfqufulness etmək” kimi frazeologizmdir. Bu ifadədə işlənən “Nəcəfqufulness” antroponimi inqilabdan əvvəl Bakıda yaşamış bir qoçunun adıdır. Əslən maştağalı olan bu qoçu və onun məşhur keçisi uzun müddət Bakı əhalisinin yadından çıxmamışdır. “O olmasın bu olsun” filmindəki Əsgərin prototipi Nəcəfqufulnessdur. Real həyatda olan bu şəxsin adı sonralar məcazlaşaraq onomastik frazeologizmin tərkibində hifz olunmuş, istər danışq, istərsə də bədii üslubda işlənmişdir. Bu ifadə qudurğan, ərköyün, qaydaqanuna tabe olmayan adamlar haqqında işlənir. “Pişik görəndə şirə dönən, şir qabağında isə tülkü kimi quyruq bulayan, özü kimi keçisi də sırtıq olan qoçu nəəcəfqufulness!”(Əlif Qasimov “Adın şöhrəti”). Azərbaycan dilində “qoçu Nəcəfqufulnessunun keçisi” ifadəsi də mövcuddur.

Bildiyimiz kimi, hər bir xalqın mədəniyyəti müxtəlif dəyərlərdən ibarət olur. Dil, din, əxlaq və müxtəlif dəyərlər alimlər tərəfindən müxtəlif əsərlərdə göstərilib. Fikrimizcə, insanların əsrlərlə ətrafındakı, ailəsindəki, təbiətdəki, cəmiyyətdəki canlı və cansız varlıqlara verdiyi xüsusi adlar da bir növ dəyərlərdir. Müxtəlif sistemli dillərdəki frazeoloji birləşmələrin milli-mədəni xüsusiyyətlərinin müqayisəli şəkildə araşdırılması müasir dilçiliyin qarşısında duran aktual problemlərdəndir. Müxtəlif sistemli dillərdəki onomastik frazeologizmlərin müqayisəsi xalqların dünyaya oxşar və fərqli baxışlarını aşkar etməyə imkan verməklə bərabər, xalqların düşüncə və obrazlı-assosiativ təfəkkürünü də öyrənməyə kömək edir. Onomastik frazeologizmlər dil daşıyıcılarının etnoqrafik, coğrafi, sosial,

tarixi və digər həyat tərzləri, milli özünəməxsusluğu əks olunur. Y.Arsentyeva bu sistemin dil mənsubluğundan asılı olmayaraq insan toplumuna mənsub olan ümumi xüsusiyyətləri, eləcə də, sırf ekstralingvistik amillərlə bağlı cəhətləri ifadə etməsi qənaətinə gəlir və sistem daxilində frazeologizmlərin insanın fiziki, psixi vəziyyətini, fəaliyyətini, davranışını, maddi vəziyyətini göstərən semantik qrupları ayırır [Arsentyeva: 1989, s.4].

Müxtəlif sistemli dillər arasındakı fərqli nüanslar mədəniyyətlər arasındakı fərqlərlə bağlıdır. Belə fərqli nüanslar ən çox özünü frazeoloji birləşmələrdə təzahür edir. Frazeoloji vahidlərin nominativ xüsusiyyətləri dildənkənar gerçəkliklə əlaqəlidir. Frazeologizmlərin əsas əlaməti sayılan sabitlik dil vahidlərinin istər semantikasında, istər onların ifadə etdiyi mənalarında, istərsə də strukturunda özünü göstərir. Belə ki, frazeologizmlər sabit, əksər hallarda dəyişməz, vahid mənaya malik olduğu kimi, struktur baxımdan da sabit formada özünü göstərir, ünsiyət prosesində ən müxtəlif fikir və hisslərin ifadə olunmasında həlledici rola malik olur.

Dildən kənar gerçəkliklərdən biri də din faktorudur. İngilis və Azərbaycan xalqlarının fərqli dinlərə tapınmaları da onlar arasında fərqli linqvokulturoloji xüsusiyyətlərin yaranmasına rəvac verir. Məsələn, the Gordian knot-Gordian düyünü, qarışıq bir vəziyyət. “A great city struggled for a score of years, to untangle that which was all but beyond the power of solution – a true Gordian knot”. (Th. Dreiser, ‘The Titan’, ch. LXII)

“Mədəniyyət bəşər cəmiyyəti tərəfindən yaradılan ikinci bir dünyadır. Mədəniyyət bütün dövrlər üçün qüvvədə olan ümumtarixi kateqoriyadır [Hüseynov, 2012, s.109]. İngilis və Azərbaycan xalqlarının dil və mədəniyyəti qarşılıqlı əlaqə nəticəsində meydana çıxır və frazeoloji birləşmələrin öyrənilməsi məhz bu baxımdan çox böyük maraq doğurur.

Hər bir xalqın mədəniyyəti özündən əvvəlki dəyərlərə söykənir. Bu sabit dəyərlər isə adət-ənənələrdir.

Bildiyimiz kimi, frazeoloji birləşmələr bir dildən digərinə tərcümə olunmur. Onların yalnız ekvivalentini verməklə bədii üslubda vermək olur. Onomastik vahidlər də tərcümə edilmir çox vaxt realilər kimi qəbul edilir. Bədii tərcümə zamanı da realilər kimi onomastik va-

hidlər içləndiyi dildə olduğu kimi qalır və yaxud transliterasiya olunub verilir. Kulturoloji mahiyyətli adət-ənənələrin, bayramların dilə təsirində ekzotik sözlərin də böyük rolu vardır. İngilis dilindəki realilərin-ekzotik leksik vahidlərin ingilis dilinin variantlarının yaranmasında da əhəmiyyəti var, bu kimi ifadələrin Azərbaycan dilinə keçməsi ingilis ədəbiyyatının dilimizə tərcüməsi ilə sıx əlaqəlidir. Azərbaycan dilinə məhz bədii ədəbiyyat nümunələri nəticəsində keçmiş onomastik frazeologizmlər mövcudurki, onlar ingilis mədəniyyətini təcəssüm etdirirlər. Məsələn, the British lion-hərifi mənası Britaniya şiri kimi tərcümə olunan bu ifadə ümumilikdə Böyük Britaniyaya, İngiltərəyə işarə edir.

Hər iki dildəki frazeoloji vahidlər milli xüsusiyyətlər daşıyır. Frazeologizmlər dil sistemində özünəməxsus yeri və mövqeyi olan dil elementləri olub işlənmə tezliyi, məna rəngarəngliyi və özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə nəzəri cəlb edir. Tarixən formalaşmış və zaman keçdikcə sabitləşərək dil sistemində xüsusi bir səviyyə təşkil edən frazeologizmlər zaman keçdikcə dilin inkişaf tempinə uyğun olaraq zəngin və rəngarəng struktur-semantik xüsusiyyətləri, rəngarəng konstruksiyaları ilə diqqəti cəlb edir.

Bu dil vahidləri ünsiyyət prosesinin reallaşmasında və fikrin hərtərəfli ifadə olunmasında xüsusi rolu ilə seçilir. Digər dillərdə olduğu kimi, Azərbaycan və ingilis dillərində də frazeologizmlər tarixi kateqoriya olmaqla zaman keçdikcə sabitləşib vahid formaya düşmüş və müasir dövrdə sabit mənası ilə seçilən dil vahidləri olmuşlar. Məcəzlığa və üslubi rəngarəngliyə malik olan frazeoloji vahidlərin tərcüməsi həmişə çətinliklər yaradır. Heç bir linqvistik lüğətdə frazeoloji birləşmələrin bir dildən digər dilə tərcüməsi dəqiqliklə verilə bilməz. Məhz buna görə də frazeoloji birləşmələrin bir dildən digər dilə tərcüməsində yalnız onların ekvivalentlərindən istifadə etmək lazımdır. Lakin bu ekvivalentlərdə onomastik vahidlərin ümumi məzmunu, semantikasi olduğu kimi qalır.

Hər iki dildəki onomastik frazeologizmlərin linqvokulturoloji amillərini araşdırdıqdan sonra bu nəticəyə gəldik ki, onomastik frazeologizmlər-sabit birləşmələr xalqın dildə əks olunmuş və təzahür etmiş mədəni hadisələrini öyrənir. İngilis və Azərbaycan xalqlarının dünyagörüşü, milli-etnik xüsusiyyətləri, coğrafiyası, toponomiyası məhz onomastik frazeologizmlərdə qorunub gələcək nəsillərə çatdırılır.

ƏDƏBİYYAT

1. Гумбольдт В. Фон. Язык и философия культуры. Москва., 1985.
2. Лучинина Е.Н. Лингвокультурология в системе гуманитарного знания // Критика и семиотика. Вып. 7, 2004, с. 238-243
3. Воробьев В.В. Лингвокультурология: теория и методы; М.: Российский ун-т дружбы народов, 1997, 332 с. web-local.rudn.ru/web-local/prep/rj/files.php?f=pf s. 36-37
4. Маслова В.А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб, заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2001, 208 с.
5. Salayeva F. XX əsrin ikinci yarısında Azərbaycan dilçiliyində frazeologiya nəzəriyyəsinin inkişafı. Fil. ü. fəl. dok.diss. avtoreferatı. Bakı, 2013
6. Həbibli R. Toponimlər linqvokulturoloji fenomenlər kimi // Bakı Dövlət Universitetinin Xəbərləri, Humanitar elmlər seriyası, (2012). №1, s.5-11
7. Mahmudova Q. Türk dillərinin frazeologiyası. 2 c. Bakı, Nurlan, 2009.
8. Məmmədli A. İngilis dilli ölkələrin onomastikasında mifologiyanın izləri Filologiya məsələləri, № 14 2018 S.65-68
9. Adilov M. Əsərləri IV c. Bakı: Elm və təhsil, 2019.
10. Ağayeva R. Frazeologizmlərin formalaşmasında ekstralingvistik amillərin rolu Fil. ü. fəl. dok. diss. Avtoreferatı Bakı, 2016
11. Sadıxova G. Dini mənbələrdə frazeoloji ifadələr (müxtəlif sistemli dillərin materialları əsasında) Filologiya üzrə elmlər doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın Avtoreferatı Bakı – 2015, s. 20
12. Арсентьева Е.Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц (на материале фразеологических единиц семантически ориентированных на человека в английском и русском языках). Казань: Изд-во КУ, 1989, с. 4-5
13. Hüseynov İ., Əfəndiyev T. Kulturologiya tarixi: Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı: Mars, NPF, 2012.

Könül MAMMADOVA

ONOMASTIC PHRASEOLOGISM AND LINGUCULTUROLOGY

SUMMARY

The interaction of language and culture is manifested in stable combinations. Linguo culturology reflects the cognitive thinking of a people. Learns the language of the people's worldview, formed on the basis of real life experience for thousands of years. Linguocultural factors can manifest themselves in phraseological combinations. Among language units, onomastic phraseology is the only language structure that is so closely related to culture. That is why the linguocultural analysis of onomastic phraseology in both languages of different systems - Azerbaijani and English - is of great interest.

Various scientific sources were used in writing the article.

Keywords: *onomastic, phraseological unit, linguoculturology, special, name.*

Кёнүл МАМЕДОВА

ОНОМАСТИЧЕСКАЯ ФРАЗЕОЛОГИЯ И ЛИНГУКУЛЬТУРОЛОГИЯ

РЕЗЮМЕ

Взаимодействие языка и культуры проявляется в устойчивых сочетаниях. Лингвокультурология отражает когнитивное мышление людей. Изучает язык мировоззрения людей, сформированный на основе опыта реальной жизни за тысячи лет. Лингвокультурные факторы могут проявляться во фразеологических сочетаниях. Среди языковых единиц ономастическая фразеология - единственная языковая структура, которая так тесно связана с культурой. Поэтому лингвокультурологический анализ ономастической фразеологии на обоих языках разных систем - азербайджанском и английском - представляет большой интерес.

При написании статьи использовались различные научные источники.

Ключевые слова: *ономастика, фразеологизм, лингвокультурология, специальность, имя.*